

Insekternas litteraturhistoria, del 21

Leena Krohns brev från Tainaron & andra platser

ANDERS NILSSON & GÖRAN SJÖBERG

Även om det östliga inslaget har varit påfallande stort i denna serie så har Finland varit klart underrepresenterat. Men nu har turen kommit till Leena Krohn, vars författarskap vi stötte på för första gången i den fina antologin 'Det mörka ljuset' (Jokinen 1993). Vårt intresse vaknade genast då hon här fick representeras av några sidor ur romanen 'Tainaron, brev från en annan stad', där man sägs vandra i en drömartad insektsvärld. Det tog sen sin tid innan Anders lyckades hitta denna lilla roman på en loppis i Örebro. Dessförinnan hade vi försökt läsa romanens engelska översättning som endast existerar på Internet. Men att läsa skönlitteratur på dataskärmen är nu ingen hit. Hade väl gått att printa ut, men ändå.

Leena Krohn föddes i Helsingfors 1947. Hon är i Finland en uppskattad författare med en rik och varierad produktion. Till skillnad mot många andra av dagens författare håller hon sig undan mediadrevet och syns därför huvudsakligen genom sina verk. Åtminstone 5 av hennes böcker finns utgivna på svenska. Efter en genomläsning av böckerna inser man snabbt att här har vi en kvinna som funderat mycket kring livets och författandets stora frågor. Redan de motto som inleder några av böckerna leder oss in på djupet:

Så länge en dröm varar är den ingen dröm.

Du är ej på en ort, men orten är i dig.

I världen finns bara en människa, och hennes namn är Alla Människor.

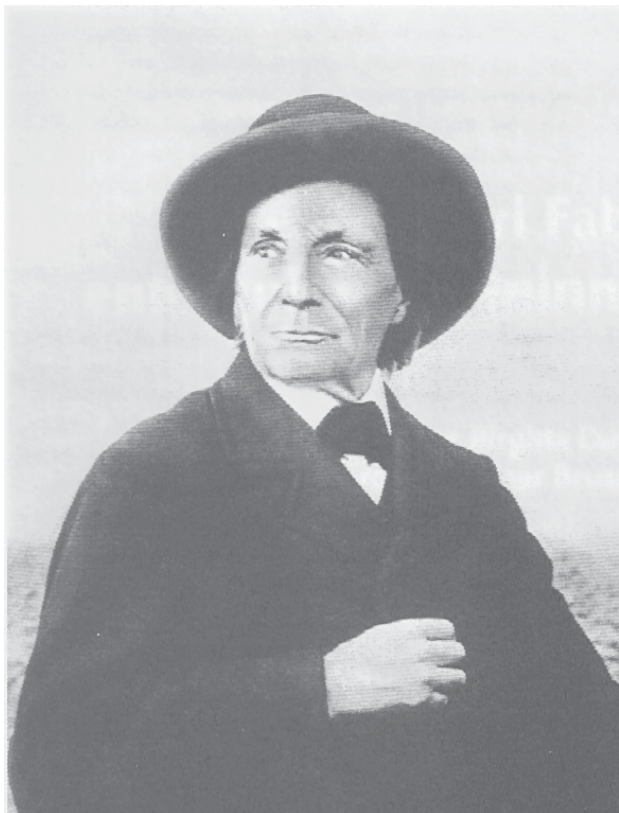
Som ung läste hon Jean-Henri Fabres essäer om insekternas värld. Hon har sen kopplat ihop framförallt myror och andra sociala insekter med sitt intresse för artificiell intelligens och artificiellt liv. Dessa frågor utvecklar hon i romanen om 'Tainaron', insekternas stad. Stadens namn Tainaron är hämtat från namnet på den udde som bildar Peloponnesos sydspets. Enligt legenden fanns här ett tempel i en grotta som vaktades av en staty av Poseidon. Via grottan var det möjligt att ta sig till dödsriket Hades. Det gjorde en gång den undersköna Psyche i sin iver att återfinna kärlegsguden Eros, hennes forne älskare. Före detta prov blev Psyche satt av Afrodite

att sortera en fröblandning. Psyche lyckades utföra provet med hjälp av myror. Detta är den enda koppling till insekter namnet Tainaron har för oss. Leena Krohn kanske har någon annan.

Tainarons flitiga brevskrivare tycks vara en liten Tummelisa som hamnat i en stad befolkad av olika sorter av insekter. Hon tas för det mesta om hand av Bocken som tycks vara en slags långhorning som guidar främlingar i stan. Bocken är en trevlig bekantskap.

Han tittade och började småle – om det nu var ett leende att sakta öppna käkarna åt bägge sidor – jag kan aldrig vänja mig vid det.

Men vår brevskriverska är då och då ute på ensam fot och hamnar ibland i knipa, som den gång hon besöker ett myrlejons sandkrater. Tainaron är ingalunda någon

Jean-Henri Fabre.

ofarlig stad att vistas i. Helt i klass med New York eller Borlänge tycks det.

På andra sidan kullen såg jag ett vallsystem till, det var större än alla de övriga. Jag klev upp på ett vallkrön och kände strax hur sanden gled under mina fötter. Små strömmar rasade utför gropväggarna på olika ställen, ljudlösa fall och stridare forsar som avgav ett frasande läte, som om en dam i aftonklänning med släp hade skyndat fram genom en snårskog.

Först om en stund märkte jag att det fanns ett hål i botten på gropen. Det verkade först helt oansenligt, men så kunde det ju inte vara, för i själva verket stod jag så långt ifrån det att diametern gott kunde vara större än mitt huvuds. Det såg ut att vara bottenlöst djupt. Sandkornen som rann iväg under mina klackar så snart jag rörde på mig det ringaste trillade ner över hålets spröda kanter. Jag stod kvar på samma plats - så gott det gick, för på mitt ställe av vallkrönet skedde hela tiden någonting, så att jag inte fick säkert fotfäste - ja, jag stod kvar på platsen och kunde inte låta bli att fixera det svarta hålet. Först tyckte jag att rörelsen som jag trodde mig se därnere härstammade från skuggan av mina ögonfransar då jag blinkade. Så såg jag helt tydligt, entydigt: i hålet rörde sig någonting, mycket djupt inunder sanden, och i detsamma började gropväggarna bölja.

I det ögonblicket tog jag antagligen ett högst egendomligt och med hänsyn till mina kroppskrafter helt övernaturligt skutt, för mitt fotfäste höll definitivt på att ge vika och jag kände att jag började glida med sanden mot det gravmörka hålet.

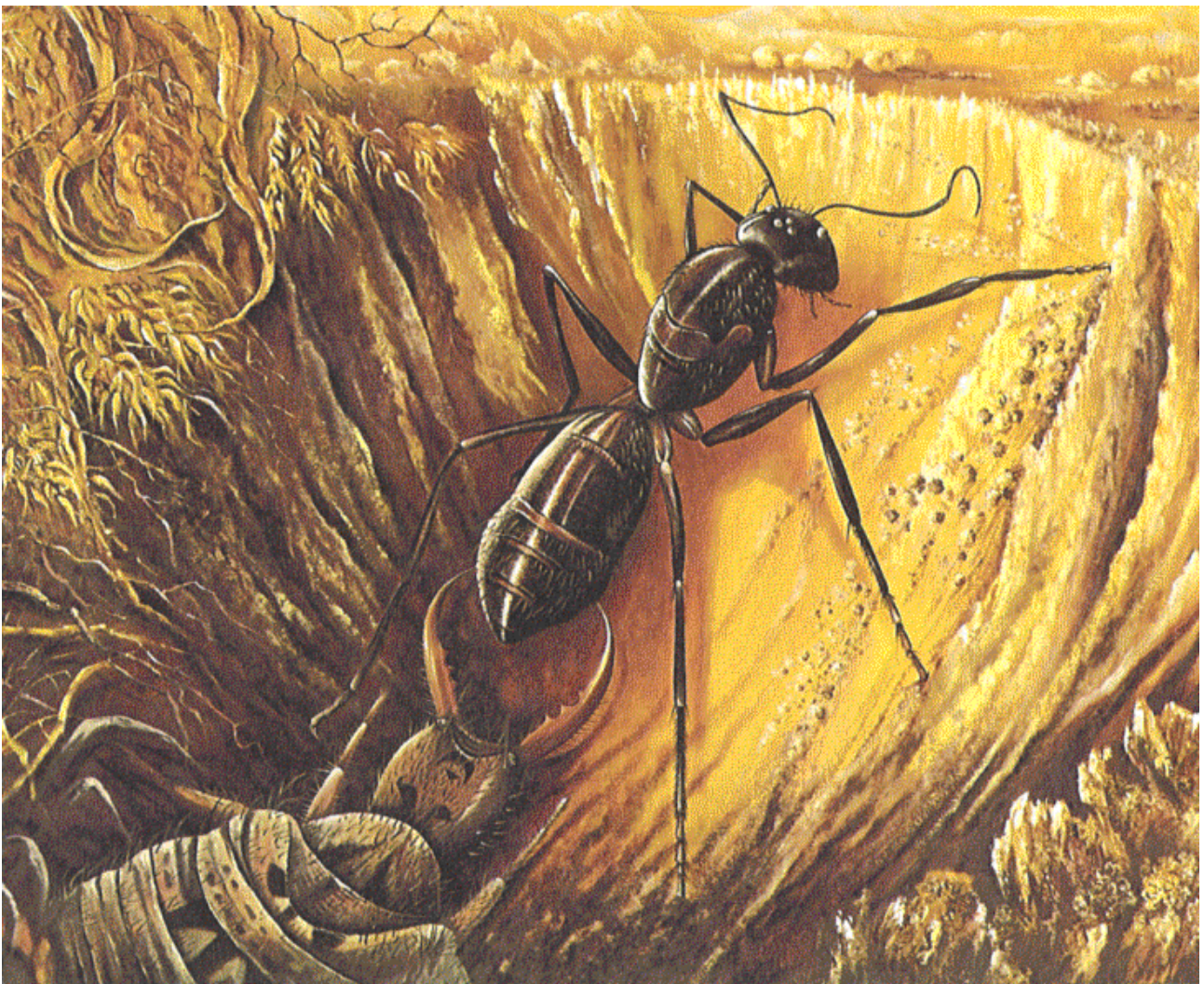
I ingen händelse klättrade jag, utan måste ha gjort en halvvolt baklänges, för i nästa stund befann jag mig på vallens yttersida och

såg framför mig några vippor på en grästuva som sakta vajade alldeles i nivå med mina ögon. Jag vred på huvudet så att jag nu såg idel sand: matta kvartsgryn, djupröda korn av granit, krossade snäckskal. Molnen hade skingrat sig, solen gassade över den oskuggade sanden. Jag tyckte mig aldrig förr ha sett någonting på så nära håll, för guldkimret av ett glimmerfjäll lyste mig rätt i pupillen som en brasglöd.

Jag hade fallit omkull i sanden av ren rädsla, för jag hade hunnit urskilja en skymt intill hålranden av något slags udd, en klo eller kanske huggtand besatt med borst eller taggar, men den hade genast försvunnit tillbaka in i mörkret igen.

I breven rymms många skildringar av stadens vardagsliv och vi får stifta bekantskap med innevånare hörande till ett flertal insektsordningar. Aldrig hade jag tänkt på att en holometabol insekts förvandling från larv till imago via puppstadiet kunde rymma existentiella frågor av sådant djup.

Den guppande skogen av antenner och palper på gatorna under rusningstid är ju en besynnerlig syn för en främling, men allra svårast har man att vänja sig vid ett annat fenomen som präglar livet för de flesta av dessa stadsbor. Det är metamorfosen, och åtminstone för mig är den någonting så in i mörket

främmande, att blotta tanken på den är mig obehaglig. Det är nämligen så, att invånarna här har två eller flera successiva liv, som kan vara helt olika varandra, trots att det senare alstras ur det föregående på ett för mig obegripligt vis.

Också vi förvandlas ju, men småningom. Vi har vant oss vid en viss konstans och de flesta av oss bevarar sin personlighet mer eller mindre stabil. Här är det annorlunda. Det har förblivit mig en gåta vad det egentligen finns för en förbindelselänk mellan två successiva existenser. Hur kan en person som förvandlas så helt och hållet längre påstå sig vara densamma som förut i någon som helst mening? Hur kan hon fortsätta? Hur kan hon minnas?

På Tainarons ängsmarker utspelar sig sensuella möten mellan innevånarna och de prunkande blommorna. Här är det nästan Richard Dawkins himself som håller i taktpinnen när de själviska generna håller hov.

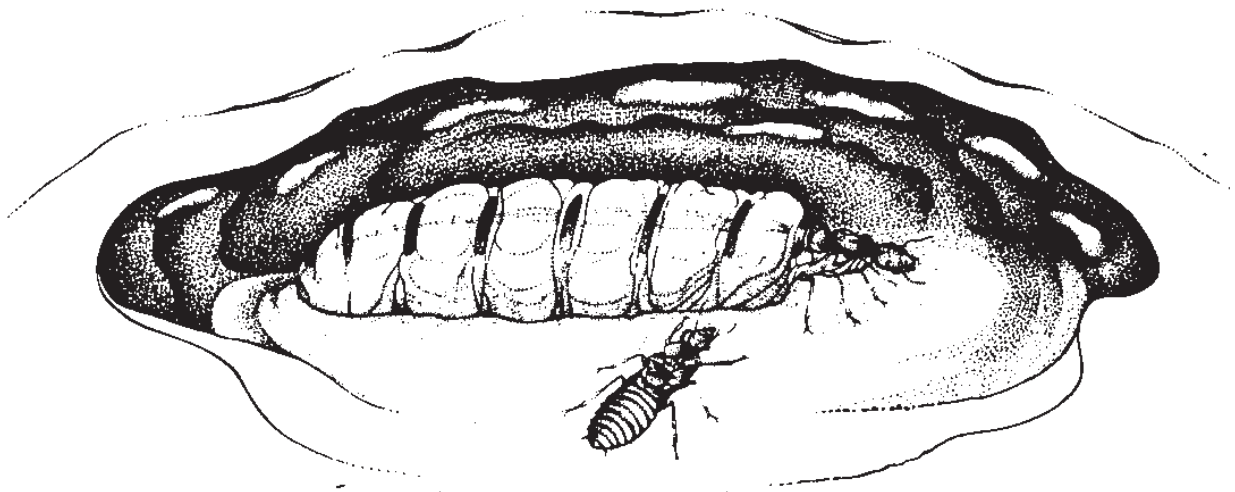
På ängen händer mycket, den är en scen och ett slagfält med hetsig aktion. Men allting tjänar bara ett enda ändamål: odödlighet. Inte vet insekterna, som där tillfredsställer sina egna begär, att de på samma gång

uppfyller blommornas hemliga vilja, lika lite som blommorna fattar, att de själva är liv och näringsfång för insekterna som de betraktar som sina slavar. På så vis fungerar envars personliga egoism på ängen till allas lycka.

I Tainaron intar de sociala insekterna en central position. Här hämtar Leena Krohn sin inspiration främst från Eugène Marais klassiker från 1934 'Den vita myrans själ', vilken innehåller en djuplodande beskrivning av ett termitsamhälle i Sydafrika. Inför mötet med termiternas drottning tvingas vår brevskrivarska ifrågasätta några av grundstenarna i sin verklighetsuppfattning som individualitet och självuppfattning. Men varför kallar drottningen henne för 'plattkräk'?

Ett knarrande läte kom mig att rycka till. Jag såg att drottningen hade vridit på huvudet en smula, så att hon nu stirrade trött på mig allt medan hon sög i sig en mjölkliknande vätska ur en skål som man höll fram under hennes obefintliga haka.

Sugröret föll ur hennes mun och nya knarranden följde. Med möda kunde jag urskilja följande ord:

- Jag vet nog vad ni föreställer er, plattkräk.
- Förlåt, hur sa, stammade jag och varmnade smått av förtreten.

- Inbillar ni er inte kanske att jag är en sorts person, ett slags individ, erkänn det bara!
När hon nu fortsatte att tala blev rösten lägre och liksom susande. Det var en mycket säregen röst, för den verkade sammansatt av hundra rösters sorl.

- Jo, ja, det vill säga...

Jag var ett ögonblick helt förvirrad och satte mig med benen vikta åt sidan, för det blev alltför ansträngande att ligga på knä på det hårda golvet.

- Just det ja, naturligtvis, sa jag hastigt utan att begripa någonting.

- Gissade jag inte det? sa hon och gav till ett skratt som ömsom mullrade, ömsom klingade i alla korridorerna så smittsamt att husets alla invånare till sist tycktes stämma in i det och hela huset skrattade åt min enfald.

Med ens följde en fullständig tystnad och hon pekade på mig med sitt långa sugrör och sa:

- Säg mig då, vem är jag?

Innan jag ens hann tänka på att svara märkte jag äntligen vad som försiggick i rummets bortre del som var uppfylld av drottningens mäktiga bakkropp. Jag hade visserligen hela tiden varit medveten om att där sysslades med någonting, men arten av vad där skedde klarnade med ens för mig som en blix. Ett slags lindade bylten hade blivit burna förbi mig tidigare, men först det tredje eller fjärde såg jag närmare på: det var nyfödda.

Drottningen födde! Hon födde utan avbrott. Och på samma gång som jag fattade det tyckte jag mig höra överallt omkring mig ett dunk av hammare, ordergivning, raspet av sågar, och överallt svävade en doft av murbruk. Jag förstod att nya våningar

ständigt höll på att muras på huset så att det sträckte sig allt högre upp i lufthavets lugn. Till och med djupt nerifrån underjorden trängde ljud av byggenskapen, och jag såg för mig hur gånger förgrenade sig inunder gatstenarna som dag för dag girigt växande rötter. Stammen ynglade, huset byggdes ut. Staden växte.

- Ni är allas deras mor, drottning, svarade jag ödmjukt.

- Men vad är en mor? skrek hon till, och rösten steg med ens till gnisslande höjd samtidigt som hennes ena antenn svepte fram över mitt huvud som en pisksnärt.

Jag ryggade undan ända till väggen, fast jag ju fattade att hon var oförmögen att komma närmare.

- Hon som allting strömmar ut ur är ingen alls, väste drottningen ormlikt mellan sina breda käkar. Jag såg förhäxad på henne.

- Ni kom hit för att se på mig, erkänn det! brummade hon djupare ifrån än jag vagade tänka. Men ni kommer att bli besviken! Ni är redan besviken! Erkänn bara!

- Nej, på inget vis, invände jag illa berörd.

- Men här finns inget jag, se er omkring och begrip! Och här, i synnerhet här finns jag mindre än någonsin. Ni tror att jag fyller upp det här rummet. Fel! Fullkomligt fel! För jag är ett stort hål, som stan växer fram ur. Jag är vägen som var och en måste gå. Jag är ett salt hav som alla stiger upp ur hjälplösa, fuktiga, skrynkliga...

Hennes röst var förebrående, varm som en stor dyning. Medan hon talade såg hon sig likgiltigt om, på sin oformliga, bergliknande bakkropp, ur vars innandöme hennes senaste ättling just hjälptes ut i lampornas klara ljus. Alla föddes tysta som döda. Men plötsligt såg jag någonting strömma fram ur hennes ögon, det stänkte över golv och väggar och blötte alla mina kläder.

Hon såg inte längre på mig och jag steg upp och gick min väg ur rummet våt av drottningens tårar.

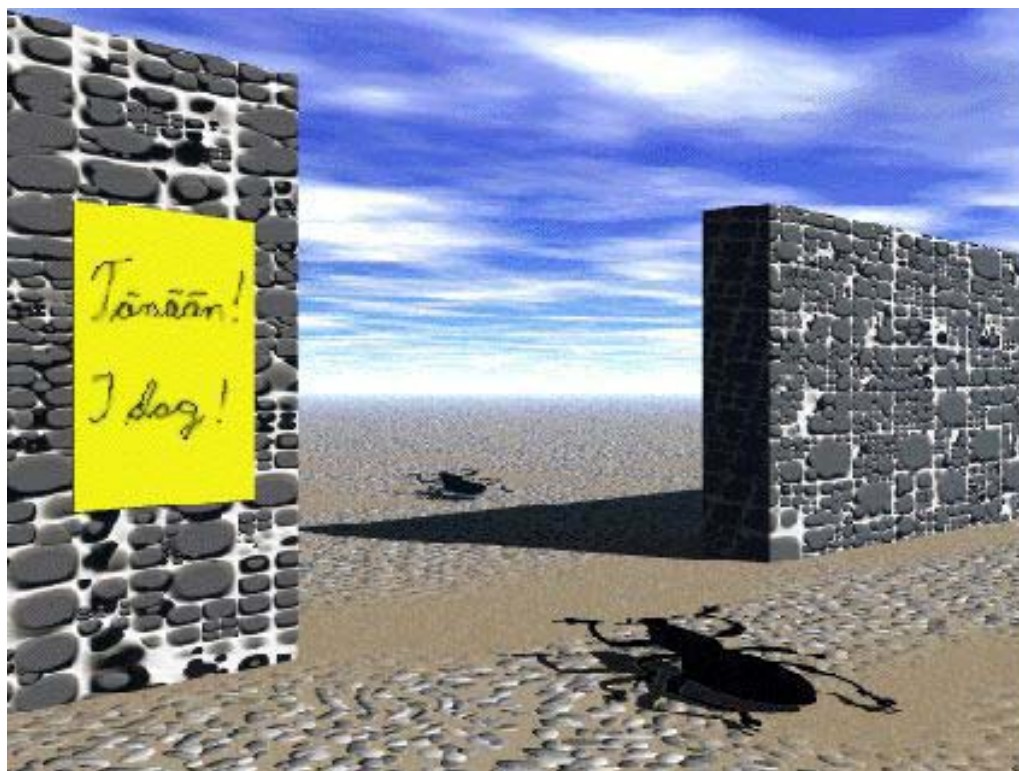
Vi lämnar nu livet i Tainaron för att bekanta oss med några av Leena Krohns andra böcker. Huvudpersonen i Umbra är en slags läkare med kopplingar till Forskningscentralen för negativ växelverkan och Paradoxarkivet. En av bokens absoluta höjdpunkter är ett av de telefonsamtal som Umbra får ta emot.

“och du skäms inte ens ditt as som ligger och ruttar nushi lani mushhiti hon spola dem i kloaken ninngizhidda jesu fittan jag ska spika hela natten får man höra samma visa genom tre stenväggar då den där horan pissar genom vigselringen sin callen dan dant fettan och fast han såg de där likmaskarna ninaxxakuddu i röven på ludret så drack han i alla fall barashakushu -”

Den enda svaga entomologiska koppling vi hittat i Umbra är en viss assistents nagel som placeras i doktor Umbras rapporter, med förödande verkan. Då Leena Krohn kallar den aktuella nageln för 'denna kolossala kitinplatta' undrar man om hon inte i själva verket refererar till insektsstaden Tainaron. Kitin är ju som bekant ett ämne som associeras med insekternas skal och helt saknas i vår egen ände av djurriket.

I essäsamlingen 'Pennan och maskinen' väver Leena Krohn ihop sina tankar om verkligheten, litteraturens väsen och utveckling av artificiell intelligens. Boken utgör en helt fascinerande läsning. Datornäten har förändrat hennes syn på vad litteratur egentligen är.

Ju längre jag ägnar mig åt att läsa och skriva, desto mindre intresserar mig själva litteraturen. Desto genomskinligare blir det som kallas för litteratur. Att skriva är helt enkelt

Datorgrafik av Leena Krohn från internetkompositionen Sphinx and Robot.

att dela något med andra, inte bara orden utan framförallt drömmarna.

Vi lever i en tid då maskinerna börjar likna organismer samtidigt som de ursprungliga organismerna och deras samhällen alltmer börjar te sig som maskiner. De digitala ekosystemen och insektssamhällena utvecklas och beter sig enligt samma principer. Deras evolution styrs av samma lagbundenheter.

Utifrån insekternas livscykel frågar sig Leena Krohn varför mänskligheten fortfarande inte lärt sig att leva som människor, i den positiva värdeladdning nu begreppet har.

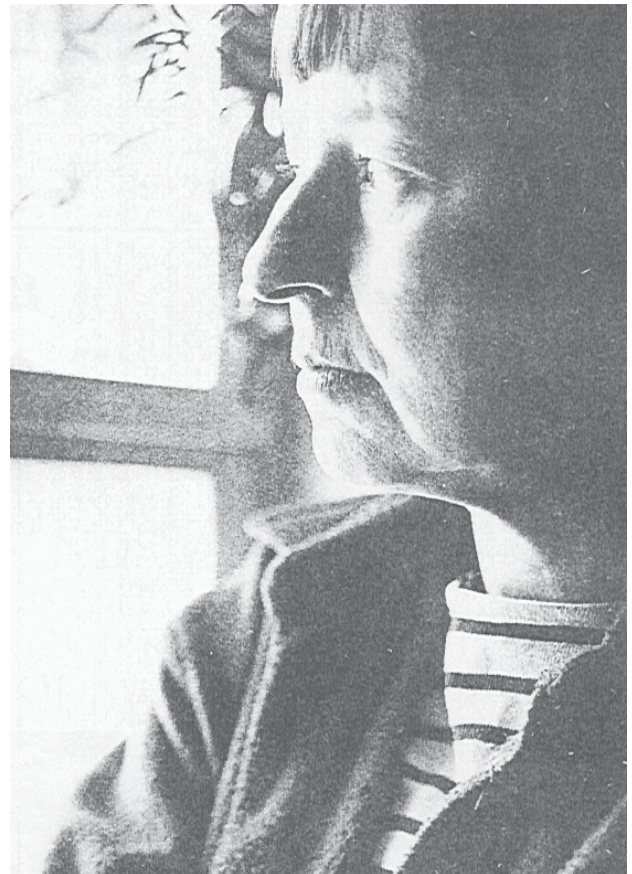
Vi är bara människolarver ... Människoblivandet kanske förutsätter ett puppstadium, en lång sömn och en lika genomgripande metamorfos som den klumpiga, långsamma larven behöver för att utvecklas till en fullgången insekt. Den som sysslar med artificiellt liv i sin forskning kunde betrakta puppstadiet som den tidpunkt, då människosläktets bästa egenskaper (om någon kunde skilja det bästa från det sämsta) överförs till de efterkommande, till virtuella, mycket mer utvecklade varelser än vi.

Lucilia illustris är en spyfluga som fått ge namn till en av novellerna i samling 'Matematiska varelser'. Novellens huvudperson är en kvinnlig entomolog som hjälper polisen att datera lik mha deras insektfauna. 'Tiden är naturens sätt att förhindra att allt sker genast' är en sats hon en gång läst på väggen till ett damrum i en landsortsstad, och därefter bevarat i minnet.

Grunden för dateringen är M. Lee Goffs femstegssystem.

I färskestadiet, som varar från ett dygn till en vecka eller två beroende på miljö och väderlek, kommer den första vågen. Hur snabba är de intel! Hur får de egentligen sin information? Min sakkunskap räcker inte till för ett svar. Jag betvivlar att någon kan besvara den frågan. Asflugorna är framme redan på tio minuter, innan en människonäsa har hunnit känna minsta antydning till lukt. Processen har börjat. Därefter fortsätter aktiviteten utan uppehåll. Ett omsorgsfullare, exaktare och mer systematiskt rengöringsarbete finner man ingenstans.

Om den första vågens insekter, som för det mesta just är asflugor, används ibland uttrycket "sopkuskar". De tar itu med de mjuka vävnaderna och förstör dem i rask takt. Dem intresserar alla öppningar,

ögonen, öronen, näsan, munnen. Med sitt knog bereder de väg för de följande, för dem som brosk och torrt skinn faller mer i smaken.

Nästa förruttnelsestadium är uppsvällningsskedet, varvid temperaturen stiger och jäsningen kommer i gång på grund av de inre gaserna. Nu är flugorna och larverna fortfarande de förhärskande arterna.

Först i förruttnelsens tredje skede, förskämningstadiet, börjar liket märkbart lukta. Liket i filten var precis i det här stadiet. Huden spricker och gaserna frigörs. I detta skede är larvförekomsten störst både utanpå och inuti kadavret. Inom kort ger larverna emellertid plats för skalbaggsarmeerna. Under samma skede försvinner allt kött, kvar blir bara skinn, brosk och ben.

Under förruttnelsens första skeden uppenbarar sig också rovinsekter som jagar de ovannämnda, fram marscherar eller kryper parasiter och allätare, de som kalasar på både kadavret och andra insekter.

Sammanlagt kan det finnas åtta, nio insektvägor som går att skilja från varandra. I ett visst skede av förruttnelsen kan de olika insekterna i ett lik uppgå till flera hundra.

Det är uppenbart att insektsstudierna får oss att betrakta våra egna liv i ett nytt ljus, även om vi inte studerar dem just på lik i olika nedbrytningsstadier. Vår fria vilja kontra insekternas instinktiva handlande är ett sådant spänningsfält som Leena Krohn ofta återkommer till. En myrdrötning i sin stack kan visa sig vara en givande metafor för själen i vår kropps innersta gömslen.

Själen är lik drottningen i en myrstack. Ingen ser den, den lever i den allra hemligaste hålan. Men dess verkan håller kroppen frisk, intakt, helgjuten, enad. Den håller kroppen i rörelse. Den ensam gör boet levande. När drottningen avlägsnas, faller stacken otroligt fort ihop. Snart är den blott stoft.

Böcker

- Jokinen M. 1993: Det mörka ljuset. Finsk prosa under 75 år. En bok för alla. Falun.
- Krohn L. 1987: Tainaron. Brev från en annan stad. Fripress, Bromma. (Original 1985: Tainaron – Postia toisesta kaupungista).
- Krohn L. 1989: I människokläder. Fripress, Bromma. (Original 1976: Ihmisen vaatteissa. Kertomus kaupungilta).
- Krohn L. 1994: Umbra. En inblick i Paradoxarkivet. Sahlgrens förlag AB, Otalampi.
- Krohn L. 1996: Matematiska varelser eller delade drömmar. Sahlgrens förlag AB, Otalampi. (Original 1992: Matemaattisia olioita).
- Krohn L. 1997: Att förnimma dess närvaro. Sahlgrens förlag AB, Otalampi. (Original 1995: Ettei etäisyys ikävöisi).
- Krohn L. 1998: Pennan och maskinen. Anamma Böcker AB, Göteborg. (Original 1996).
- Krohn L. 2001: Preat mundus. Anamma Böcker AB, Göteborg. (Original 1998).
- Snickars A.-C. 2000: Finska Leena Krohns nya bok: Den handlar om människans undergång. Tidningen Boken 2000(1): 17-20.

Hemsidor

<http://www.kaapeli.fi/krohn/> Detta är Leena Krohns egen hemsida från vilken man kan nå hennes e-böcker liksom massor av andra av hennes texter, vilka huvudsakligen finns här endast på finska. Det är bara att ta en språkkurs!

Författarnas adresser:

Anders.Nilsson@bmg.umu.se
Mullsjö 258, 914 90 Nordmaling
Goran.Sjoberg@omv.slu.se
Kvartsvägen 82, 907 41 Umeå